

(Ανακοινώθηκε στην Ημερίδα αφιερωμένη στα 200 χρόνια από το θάνατο του Ρήγα Βελεστινλή με θέμα: *Ο Ρήγας και οι συνεχιστές του*, Σόφια, 12 Μαΐου 1998. Τόμος Πρακτικών σε δίγλωσση μορφή βουλγαρικά-ελληνικά, Σόφια 2001, σελ.7-34)

Το επαναστατικό σχέδιο του Ρήγα Βελεστινλή για την απελευθέρωση των Ελλήνων και των άλλων Βαλκανικών λαών

Ο Ρήγας Βελεστινλής¹ (Βελεστίνιο 1757-Βελιγράδι 1798) είχε συλλάβει ένα συγκεκριμένο επαναστατικό σχέδιο για την απελευθέρωση της Ελλάδος και των άλλων Βαλκανικών λαών από την σκλαβιά και τυραννία του Οθωμανικού δεσποτισμού. Ήδη, από την δεύτερη διαμονή του στην Βιέννη, Αύγουστος του 1796, είχε αρχίσει να το εφαρμόζει, επιτυγχάνοντας, μάλιστα, να αποφύγει την Αυστριακή Αστυνομία και λογοκρισία και να πάρει διαβατήριο για να κατέβει στην Ελλάδα. Είναι σημαντική αυτή η επιτυχία του Ρήγα, και πρέπει να υπογραμμισθεί η προνοητικότητα και μεθοδικότητά του, παρόλο που τύπωσε τόσα βιβλία, εντούτοις με επιμέλεια φρόντιζε να καλύπτει από την Αυστριακή λογοκρισία το συγκεκριμένο επαναστατικό του κίνημα. Όμως, λίγο πριν από την έξοδό του από τα σύνορα της επικράτειας της Αυστρίας, στην Τεργέστη, προδίδεται από έναν τυχάρπαστο Έλληνα έμπορο, τον Δημήτριο Οικονόμου και συλλαμβάνεται τον Δεκέμβριο του 1797, μόλις κατέφθασε στο ξενοδοχείο, όπου θα κατέλυε.

Το σημαντικό επαναστατικό σχέδιο του Ρήγα, για την επανάσταση των σκλαβωμένων Ελλήνων και των άλλων Βαλκανικών λαών από την Οθωμανική εξουσία, τεκμαίρεται από το δημοσιευμένο συγγραφικό του έργο: *Χάρτα της Ελλάδος*, εικόνα του Μέγα Αλέξανδρου, *Νέος Ανάχαρσις*, *Νέα Πολιτική Διοίκησης*, *Θούριος*². Επίσης, από τα έγγραφα τα σχετικά με την σύλληψη, ανάκριση, φυλάκιση και θανάτωσή του, που ήρθαν στο φως, μετά από ένα αιώνα και πλέον από το μαρτύριο του, από τους Αιμ Λεγράν³ και Κων. Άμαντο⁴. Από την μελέτη όλων αυτών διαπιστώνεται ότι το επαναστατικό σχέδιο του Ρήγα ήταν με μέθοδο προετοιμασμένο, ρεαλιστικό και εφαρμόσιμο και με μια προοπτική για το τι θα γίνει μετά την επικράτηση, γι' αυτό και χαρακτηρίζεται ως "επανάσταση", σ' αντίθεση με τις μέχρι την εποχή του απόπειρες κατά της τυραννίας, που χαρακτηρίζονται ως "εξεγέρσεις". Γενικά, το επαναστατικό σχέδιο του Ρήγα μπορεί να διακριθεί σε δύο ενότητες, που

¹ Βλ. επιλεκτική βιβλιογραφία: Λεάνδρου Βρανούση, *Ρήγας*, Βασική Βιβλιοθήκη, αρ. 10, Αθήνα [1954], Λ. Βρανούση, «Η σημαία, το εθνόσημο και η σφραγίδα της "Ελληνικής Δημοκρατίας" του Ρήγα», Αθήνα 1992. Ανάτυπο από τον 8ον τόμο του *Δελτίου Εραλδικής και Γενεαλογικής Εταιρείας Ελλάδος*, σελ. 347-388, Απ. Δασκαλάκη, *Το πολίτευμα του Ρήγα*, Αθήνα 1976, Απ. Δασκαλάκη, *Επαναστατικά σχέδια και μαρτυρικό τέλος*, Αθήνα 1979, Σπ. Λάμπρου, *Αποκαλύψεις περί του μαρτυρίου του Ρήγα*, Αθήνα 1892, Νικ. Πανταζοπούλου, *Μελετήματα για τον Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα 1994, C. M. Woodhouse, *Ο πρωτομάρτυρας της Ελληνικής ανεξαρτησίας*, ελληνική μετάφραση Νίκ. Νικολούδη, Αθήνα 1997.

² Για τα έργα του Ρήγα βλ. Λ. Βρανούση, *Ρήγας*, Άπαντα Νεοελλήνων Κλασικών, τόμ. Α'-Β', Αθήνα 1968, Γ. Λαΐου, «Οι Χάρτες του Ρήγα», *ΔΙΕΕΕ*, τόμ. 14, 1960, 231-312, Δημ. Καραμπερόπουλου, *Η Χάρτα της Ελλάδος του Ρήγα. Τα πρότυπα της και νέα στοιχεία*, Αθήνα 1998.

³ Αιμ. Λεγράν-Σπ. Λάμπρου, *Ανέκδοτα έργα περί Ρήγα Βελεστινλή και των συν αυτό μαρτυρησάντων*, Αθήνησιν 1891, φωτομηχανική επανέκδοση με την προσθήκη ευρετηρίου από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, επιμ. Δημ. Καραμπερόπουλου, Αθήνα 1996.

⁴ Κων. Αμάντου, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα 1930, φωτομηχανική επανέκδοση με την προσθήκη ευρετηρίου από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, επιμ. Δημ. Καραμπερόπουλου, Αθήνα 1997.

περιλαμβάνουν: Α) την προετοιμασία της επανάστασεως και Β) την εφαρμογή και επικράτησή της.

Α΄. Προετοιμασία της Επανάστασεως

Ο Ρήγας, ως πραγματικός επαναστάτης, στόχευε πρώτα να ανυψώσει το ηθικό των σκλαβωμένων και δεύτερον να τους δημιουργήσει την επαναστατική διάθεση και πνοή, απαραίτητα στοιχεία για να προετοιμασθούν και να πάρουν τα όπλα για τον ξεσηκωμό. Αρχικά, **καταπολεμάει τις δεισιδαιμονίες και προλήψεις**, που περιέχουν τη μοιρολατρεία και απάθεια. Τυπώνει στα 1790 το βιβλίο του *Φυσικής απάνθισμα* με σκοπό, όπως σημειώνει στον πρόλόγο του, να βοηθήσει το «πεπτωκός *Ελληνικόν Γένος*», να αποκτήσει «*μίαν παραμικράν ιδέαν της ακαταλήπτου φυσικής*». Μάλιστα, η έρευνα μας έχει δείξει ότι ο Ρήγας μελετούσε την Γαλλική *Εγκυκλοπαιδεία* των Ντιντερώ και Ντ' Αλαμπέρ, που κυκλοφόρησε το δεύτερο μισό του 18ου αι., από την οποία μεταφράζει λήμματα, τα οποία μεταφέρει στον ελληνικό χώρο μέσα από τις σελίδες του *Φυσικής απάνθισμα*⁵.

Ενδιαφέρον έχει να τονισθεί ότι κι' αυτό ακόμη το ηθογραφικό βιβλίο με ερωτικά διηγήματα, το *Σχολείον των ντελικάτων εραστών*, περιέχει στοιχεία, τα οποία δείχνουν την πρωτοπόρα σκέψη και δημοκρατική νοοτροπία του Ρήγα. Καταφέρεται εναντίον των τίτλων ευγενείας. Δεν δέχεται τους κληρονομικούς τίτλους, τους τίτλους ευγενείας. Διακηρύσσει πως όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι, οι οποίοι θα διακριθούν, όμως, με τη γνώση, τις ικανότητές και την εργατικότητά τους. Χαρακτηριστικά διακηρύσσει ότι «*Η αληθινή ευγένεια είναι φυτεμένη εις το υποκείμενον του ανθρώπου και όχι εις τούς ματαίους τίτλους των προπατόρων (καθώς μεγαλαυχούν μερικοί και υπεραίρονται, ωσάν να εκατέβηκαν από τα σύννεφα με το ζεμπίλι και άν τους παρατηρήση κανείς τους ευρίσκει ή τρελλούς ή μωρούς)*»⁶. Ας προσθέσουμε ακόμη ότι ενώ στο κείμενο ο Γάλλος συγγραφέας του *Σχολείον ντελικάτων εραστών* Retif de la Bretonne (1734-1806) «*δίδει τα πρωτεία της ωραιότητος*» στην Παρισιάνα «*από όλες της οικουμένης*», ο Ρήγας παρατηρεί σε υποσημείωση ότι «*Εις τούτο ως φιλόπατρις με φαίνεται πώς έχει λάθος ο συγγραφεύς, είναι παντού καλούτσικες, έχομεν και ημείς τες ειδικές μας. Η ωραιότης των Ελληνίδων έγινε παροιμία εις τους Ευρωπαίους θέλοντες να εκφράσουν ένα ωραίον πλάσμα λέγουν "Voilà une beaute Grecque, νά μία Ελληνική ωραιότης"*»⁷.

Ακόμη, στα *Ολύμπια* του Μεταστάσιο, που εκδίδει στα 1797, μνημονεύει τα αγωνίσματα των Ολυμπιακών αγώνων της αρχαιότητος και παρατηρεί ότι και στις μέρες του πολλά αγωνίσματα διατηρούνται στην Θεσσαλία και σ' όλη την Ελλάδα, θέλοντας έτσι να υπενθυμίσει την ιστορική συνέχεια των Ελλήνων. Επί πλέον όμως, ο Ρήγας βρίσκει την ευκαιρία να τονίσει με τα πιο έντονα τυπογραφικά στοιχεία την λέξη «Ελευθερία» δίδοντας επαναστατικό νόημα στην λέξη, άσχετα με το νόημα της λέξεως του γαλλικού πρωτοτύπου, και μάλιστα να θέσει την λέξη αυτή σε ιδιαίτερη σειρά, μόνη της, για να έχει μεγαλύτερη απήχηση στον αναγνώστη. Και στη *Βοσκοπούλα των Άλπεων* του Μαρμοντέλ με έντονα τυπογραφικά στοιχεία σημειώνει στην αρχή του βιβλίου την χαρακτηριστική φράση «*ο ιερός της πατρίδος έρωσ εμφωλεύει εις την καρδίαν και η καρδιά δεν γηράσκει ποτέ*».

⁵ Βλ. Δημητρίου Καραμπερόπουλου, «Η Γαλλική "Encyclopédie" ένα πρότυπο του έργου του Ρήγα "Φυσικής απάνθισμα"», περιοδ. *Ο Εραμιστής*, τόμ. 21, 1997, σελ. 95-128. Μάλιστα, διαπιστώνεται ότι ο Ρήγας μεταφέρει την επιστημονική γνώση της κυκλοφορίας του αίματος, για πρώτη φορά σε έντυπο ελληνικό βιβλίο και εισάγει νέους όρους στην ελληνική γλώσσα.

⁶ Ρήγα Βελεστινλή, *Σχολείον των ντελικάτων εραστών*, Βιέννη 1790, επανέκδοση Αθήνα 1971, επιμ., Παν. Πίστα, σελ. 186.

⁷ *Ο.π.*, σελ. 122.

Ο Ρήγας για το επαναστατικό του σχέδιο χρησιμοποιεί κατάλληλο **εποπτικό υλικό**, με σκοπό να επηρεάσει, να μετατρέψει τη συμπεριφορά των σκλαβωμένων, να τους ανυψώσει το ηθικό. Έδινε σημασία στη δύναμη της εικόνας και τα μηνύματα, που μπορεί να περάσει στους σκλαβωμένους, χωρίς πολλά λόγια. Στη συλλογιστική αυτή εντάσσεται και η έκδοση της **εικόνας του Μεγάλου Αλεξάνδρου**, όπου μεταξύ των άλλων τονίζει την ανδρεία του⁸. Ο Ρήγας παραθέτει τις μορφές των τεσσάρων στρατηγών του, τον Πτολεμαίο, Σέλευκο, Αντίγονο, Κάσσανδρο, καθώς και παραστάσεις όπως την θριαμβευτική είσοδο του Μ. Αλεξάνδρου στη Βαβυλώνα, τη νίκη στο Γρανικό ποταμό, την οικογένεια του Δαρείου να προσκυνά στα πόδια του Αλεξάνδρου. Σχετικά με την έκδοση της εικόνας του Μεγάλου Αλεξάνδρου, στα έγγραφα Λεγράν⁹ σημειώνεται ότι «ομολογεί ο Ρήγας ότι επί τω σκοπώ της αναμορφώσεως του έθνους του» χάραξε και τύπωσε την εικόνα του Μεγάλου Αλεξάνδρου με «παρατηρήσεις περί των πράξεων του ήρωος τούτου γαλλιστί καί ελληνιστί». Ακόμη, ότι ο Ρήγας είχε ανακοινώσει εις τον σύντροφό του ιατρό Δημήτριο Νικολίδη την επαναστατική πρόθεση «ην είχαν δημοσιεύων τους χάρτας αυτού, την μετάφρασιν του τετάρτου μέρους του Αναχάρσιδος και τας εικόνας Αλεξάνδρου του Μεγάλου».

Ας σημειωθεί ότι σε μιά εποχή όπου ο Ναπολέων Βοναπάρτης εκθειάζονταν ως ελευθερωτής των λαών και τα στρατεύματά του βρισκότανε δίπλα στην ηπειρωτική Ελλάδα, στα Ιόνια νησιά, και αρκετοί¹⁰ του έπλεκαν ύμνους, ο Ρήγας Βελεστινλής, όπως μπορεί κανείς να δει στο έργο του, δεν τον υμνεί, δεν γράφει ούτε ένα στίχο. Απεναντίας, εκείνη την εποχή τυπώνει την εικόνα του Μεγάλου Αλεξάνδρου για να την μοιράσει στους σκλαβωμένους, προσφέροντας τους, έτσι, ένα συγκεκριμένο πρότυπο. Ωστόσο, η ενέργεια αυτή του Ρήγα δείχνει ακόμη και το πόσο είχε μελετήσει και διδαχθεί από τα γεγονότα της ιστορίας.

Επίσης, με την έκδοση του τετάρτου τόμου του βιβλίου *Νέος Ανάχαρις*¹¹ και τις πολλές υποσημειώσεις και παρατηρήσεις, θέλει να δείξει την αρχαία δόξα και κληρονομιά. Καταφέρεται εναντίον του Γερμανού καθολικού φιλοσόφου Cornelis de Pauw¹² για τις ανιστόρητες απόψεις, που λίγα χρόνια πρωτότερα είχε δημοσιεύσει, πως τάχα οι σύγχρονοι Έλληνες της εποχής του Ρήγα δεν ήταν απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων. Με τον τρόπο αυτό προσπαθεί να συνδέσει τον αρχαίο με τον σύγχρονο Ελληνισμό, τονίζοντας την διαχρονικότητα του.

Με τη *Χάρτα* του¹³, εκτός των άλλων, προσπαθεί να ενισχύσει πάλι τους σκλαβωμένους τονίζοντας τα ιστορικά σημαντικά πρόσωπα της αρχαιότητας, που τα καταχωρίζει αλφαβητικώς, αρχίζοντας μάλιστα από τον Άδμητο των αρχαίων Φερών, της γενέτειράς του, του Βελεστίνου. Παραθέτει τα ονόματα των αυτοκρατόρων του γεωγραφικού χώρου των Βαλκανίων, της Κωνσταντινουπόλεως. Σκορπά στη *Χάρτα*

⁸ Την εικόνα του Μεγάλου Αλεξάνδρου ανατύπωσε θαυμάσια το 1998, η Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος σε φυσικό μέγεθος.

⁹ Αιμ. Λεγράν, *Ανέκδοτα έγγραφα...*, ό. π., σελ. 63 και 81.

¹⁰ Ενδεικτικά αναφέρεται ότι ο Χριστ. Περραιβός συνέθεσε και εξέδωσε στην Κέρκυρα το 1798 με τίτλο *Ύμνος εγκωμιαστικός παρ' όλης της Γραικίας προς τον αρχιστράτηγον Μποναπάρτε*, φωτομηχανική ανατύπωση από το Κέντρο Ερεύνης του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 1998. Επίσης ύμνο στου Γάλλους συνέθεσε ο Αδαμ. Κοραΐς, *Άσμα πολεμιστήριον των εν Αιγύπτω περί ελευθερίας μαχομένων Γραικών*, 1800, φωτοανατύπωση από το Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών/ΕΙΕ, Αθήνα 1983.

¹¹ Ο τίτλος είναι *Νέος Ανάχαρις, τόμος τέταρτος, μεταφρασθείς, τα μέν 32,33 και 34 κεφάλαια παρά του Γεωργίου Βεντότη Ζακυνθίου, τα δε 35,36,37,38 και 39 παρά του Ρήγα Βελεστινλή Θετταλού, διορθωθείς και εκδοθείς παρά του αυτού, Εν Βιέννη 1797*. Το σχόλιο του Ρήγα για τον Pauw σε υποσημείωση των σελ. 149-151.

¹² Cornelis de Pauw (1739-1799), *Recherches philosophiques sur les Grecs*, Βερολίνο 1788.

¹³ Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλου, *Η Χάρτα της Ελλάδος του Ρήγα...*, ό. π.

του νομίσματα των αρχαίων ελληνικών πόλεων, δείχνοντας έτσι έμμεσα τη λαμπρότητα, την οικονομική και πολιτική δύναμη των ελληνικών πόλεων. Αλλά και με την έκδοση της *Νέας Πολιτικής Διοικήσεως*, της *Επαναστατικής Προκηρύξεως*, των *Δικαίων του ανθρώπου*, του Συντάγματος¹⁴ ενισχύει το ηθικό των σκλαβωμένων με το να διακηρύσσει ότι οι άνθρωποι είναι ίσοι έναντι του νόμου, τον σεβασμό της γλώσσας και της θρησκευτικής πίστης κάθε λαού, που περιλαμβάνεται στον Βαλκανικό χώρο.

Ο Ρήγας Βελεστινλής, όμως, με τον *Θούριό* του αποδεικνύεται ότι είναι απaráμιλλος στην προετοιμασία της επαναστάσεώς του. Κατορθώνει στους σκλαβωμένους να εμψύσει την επαναστατική ψυχική διάθεση και πνοή, ώστε να πάρουν την απόφαση να λάβουν τα όπλα για τον ξεσηκωμό. Η λέξη "θούριος" σημαίνει ορμητικός, πολεμικός μαινόμενος, την οποία ο Ρήγας δανείζεται από τους αρχαίους συγγραφείς¹⁵, διότι δεν ήταν σε χρήση στην εποχή του και έκτοτε εισάγεται στο νεοελληνικό λεξιλόγιο, που μάλιστα γίνεται συνώνυμος με την επανάσταση. Ο *Θούριος* είναι με απλά λόγια γραμμένος, για να είναι κατανοητός στο λαό και δε χρειάζεται υποσημειώσεις και επεξηγήσεις, όπως άλλες αξιόλογες ποιητικές δημιουργίες της προεπαναστατικής εποχής. Με χαρακτηριστικές εικόνες διεκτραγωδεί την κατάσταση της σκλαβιάς και ωθεί τους σκλαβωμένους στον τιτάριο του πολέμου αγώνα. Μάλιστα, ο Ρήγας συνδύασε τον επαναστατικό του παιάνα, τον *Θούριο*, με χορό. Τραγούδι και χορός μαζί για να ωθήσει τους ανθρώπους στην επανάσταση. Ο ίδιος ο Ρήγας άλλωστε, στις συγκεντρώσεις των Ελλήνων στα σπίτια της Βιέννης με την φλογέρα του τραγουδούσε τον *Θούριο* και χόρευε γύρω από το τραπέζι, όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν τα ανακριτικά έγγραφα¹⁶. Ο *Θούριος* κυκλοφόρησε κυρίως σε χειρόγραφη μορφή, γιατί λίγα αντίτυπα ξέφυγαν από την Αυστριακή Αστυνομία. Όμως, η εξάπλωση και διάδοσή του αποτελεί ίσως μοναδικό φαινόμενο στην ιστορία των λαών. Χαρακτηριστικές, πλέον, είναι οι περιπτώσεις, που έχουν καταγραφεί στην βιβλιογραφία, για την αλλαγή της ψυχικής διάθεσης των σκλαβωμένων για πόλεμο μετά το άκουσμα του *Θουρίου*, όπως για παράδειγμα εκείνης που μνημονεύει ο Φωριέλ και των στρατιωτών του Ανθίμου Γαζή κατά την επιχείρηση εναντίον των Τούρκων της γενέτειρας του Ρήγα, του Βελεστίνου¹⁷.

Ο Ρήγας αναδεικνύεται με το έργο του ως άνθρωπος της αποτελεσματικότητας. Έτσι, για να μαθαίνεται ο *Θούριος* εύκολα και γρήγορα να διαδοθεί, ο Ρήγας δεν καταγράφει τη μουσική σημειολογία, τις νότες. Σημειώνει μονάχα ότι θα τραγουδιέται στον σκοπό ενός πολύ γνωστού και πλατιά διαδεδομένου τραγουδιού της εποχής του, το «*Μια προσταγή μεγάλη*», που αναφέρεται στα κατορθώματα του Λάμπρου Κατσώνη (1752-1805), που οι αγώνες του είχαν αναπτρώσει τις ελπίδες των Ελλήνων για την πολυπόθητη λευτεριά. Ο *Θούριος* έχει βρεθεί σε πέντε παραδοσιακές μουσικές παραλλαγές, σε πρόσφατη έρευνα, στοιχείο

¹⁴ Βλ. την πρόσφατη έκδοση στα Βουλγαρικά των *Επαναστατικών έργων* του Ρήγα (Επαναστατική Προκήρυξη, Δίκαια του Ανθρώπου, Σύνταγμα, Θούριος) σε μετάφραση της Νάντιας Ντάνοβας και του Βασίλ Στανίλοφ, έκδοση Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα και "Ιβάν Βάζοφ", Σόφια 1998.

¹⁵ Βλ. ενδεικτικά: Αισχύλου, *Επτά επί Θήβας* 42, *Πέρσαι* 73, *Αγαμέμνων* 112, *Ευμενίδες* 627, Σοφοκλέους, *Αίας* 212,612, Αριστοφάνους, *Ιππής* 757, *Βάτραχοι* 1289.

¹⁶ «*Κατά τον Σεπτέμβριον του έτους τούτου (1797) ο Ρήγας Βελεστινλής έψαλεν εν τη οικία του Αργέντη, παρισταμένου τούτου και του Έλληνος Θεοχάρη, ύμνον ελευθερίας...και δή χορεύων περί την τράπεζαν*», Αιμ Λεγράντ, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή ...*, σελ. 19.

¹⁷ Ενδεικτικά βλ. C. Fauriel, *Chants Populaires de la Grèce moderne*, τόμ 2, Παρίσι 1825, σελ. 15-19 και Γάννη Κορδάτου, *Ιστορία της Επαρχίας Βόλου και Αγιάς*, Αθήνα 1960, σελ. 657.

που δείχνει ότι διαδόθηκε πλατιά σε διάφορα μέρη και ότι προσαρμοζόταν κάθε φορά στα μουσικά ιδιώματα της εκάστοτε περιοχής¹⁸.

Ο Ρήγας ήταν ακόμη και πολύ μεθοδικός στην προετοιμασία της επαναστάσεώς του. Προσπαθεί να ενώσει όλους τους σκλαβωμένους λαούς, που βρίσκονταν κάτω από την Οθωμανική τυραννία στον αγώνα της επαναστάσεώς του. Η δύναμη εν τη ενώσει. Γι' αυτό απευθύνει προσκλητήριο σε όλους τους λαούς του Βαλκανικού χώρου και αναφωνεί:

*«Βουλγάροι κι Αρβανίτες, Αρμένιοι και Ρωμιοί,
αράπηδες και άσπροι, με μιά κοινή ορμή,
για την Ελευθερίαν να ζώσωμεν σπαθί,
πως είμασθ' αντρειωμένοι, παντού να ζακουσθή»*, (Θούριος, στίχ. 45-48).

Επίσης, τονίζει την συνεργασία και αλληλεγγύη των λαών, που βρίσκονται στη σκλαβιά, για να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες και να μην αδιαφορούν στα προβλήματα του κάθε μέλους. Ο καθένας είναι μέρος του γενικού συνόλου. Μάλιστα, ο Ρήγας ως «όλον» θεωρεί το σύνολο των λαών, οι οποίοι βρίσκονται στον Βαλκανικό χώρο, που θαυμάσια περιγράφει στη *Χάρτα* του και που πρέπει να συνεργάζονται για το γενικό καλό. Χαρακτηριστικά τονίζει στα *Δίκαια του Ανθρώπου*, άρθρο 34, πως «...δεν μπορεί ποτέ κανείς να ειπή, ότι η τάδε χώρα πολεμείται, δεν με μέλει, διατί εγώ ησυχάζω εις την ιδικήν μου. Αλλ' εγώ πολεμούμαι, όταν η τάδε χώρα πάσχη, ως μέρος του όλου οπού είμαι». Και ο Ρήγας φέρνει παραδείγματα αυτής της σημαντικής προτάσεως του, για να γίνει κατανοητή από τους σκλαβωμένους, δείχνοντας έτσι το πόσο μεθοδικός ήταν στον σχεδιασμό του επαναστατικού του έργου. Συγκεκριμένα, γράφει πως «*Ο Βούλγαρος πρέπει να κινήται, όταν πάσχη ο Έλλην. Και τούτος πάλιν δι' εκείνον. Και αμφοτέροι δια τον Αλβανόν και Βλάχον*».

Επίσης, ο Ρήγας στο επαναστατικό του έργο χρησιμοποίησε και τον ψυχολογικό παράγοντα για να πετύχει τους σκοπούς του. Έπρεπε να καταρρίψει, ως μύθο, την διάχυτη πεποίθηση ότι τα οθωμανικά στρατεύματα ήταν ανίκητα, γι' αυτό και φέρνει το συγκεκριμένο παράδειγμα των 'Γκιρζιανλήδων'¹⁹, που επαναστάτησαν στην περιοχή της Θράκης. Βροντοφωνεί στον *Θούριό* του πως ο σουλτάνος δεν είναι τόσο δυνατός, όσο οι σκλαβωμένοι νομίζουν:

*«Ποτέ μην στοχασθήτε πως είναι δυνατός
Καρδιοχτυπά και τρέμει σαν λαγός κι αυτός
Τριακόσιοι Γκιρζιανλήδες τον έκαμαν να διή
Πως δεν μπορεί με τόπια, μπροστά τους να εβγή»*, (Θούριος, στίχ. 111-114).

Σχετικά, τώρα, με την διατυπωθείσα ένσταση, πως τάχα το επαναστατικό σχέδιο του Ρήγα ήταν από την αρχή καταδικασμένο σε αποτυχία, γιατί ήταν ενάντιος στην Ορθόδοξη Εκκλησία και στους προύχοντες θα παρατηρήσουμε τα παρακάτω: στα κείμενα του ο Ρήγας δεν διατυπώνει μια παρόμοια θέση. Αντίθετα, όπως δείχνει η μέχρι τώρα έρευνά μας, ο Ρήγας ήταν Ορθόδοξος χριστιανός²⁰ και στα κείμενά του και στα έγγραφα δεν απαντάται τέτοια αντίθεση. Επί πλέον, όπως λέχθηκε παραπάνω,

¹⁸ Βλ. την πρόσφατη έκδοση με τις πέντε παραδοσιακές μουσικές παραλλαγές του *Θουρίου* σε ψηφιακό δίσκο της Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 1997, όπου καταχωρίζεται και η σχετική μελέτη «*Η μουσική του Θουρίου και τα άσματα της εκδόσεως*» του καθηγητού της βυζαντινής και παραδοσιακής μουσικής π. Χρήστου Κυριακοπούλου, σελ. 11-21.

¹⁹ Ο Ρήγας τους μνημονεύει, ακόμη και στη *Χάρτα* του, φύλλο 8, ανατολικά του Στρυμόνος ποταμού, στα βουνά του Παγγαίου, όπου γράφει, σχετικά «*Εδώ εμφολεύουν οι Γκιρντζαλήδες*».

²⁰ Σχετικά με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις του Ρήγα είναι υπό έκδοση η μελέτη μας «*Ο επαναστάτης Ρήγας και η Ορθόδοξος πίστις*», *ΘΕΣΣΑΛΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ*, τόμ. 36, 1999, σελ. 313-320.

ακολουθούσε μια ενωτική τακτική για την επανάσταση. Ήθελε όλες οι δυνάμεις των λαών να συνεργασθούν για τον επιδιωκόμενο σκοπό, την επανάσταση και ελευθερία. Το πιο πιθανό είναι πως σχηματίστηκε αυτή η ένσταση, ίσως γιατί απέδιδαν στον Ρήγα τις αντιλήψεις κατά του ιερατείου, τις οποίες διατυπώνει ο Ανώνυμος ο Έλληνας στην *Ελληνική Νομαρχία*²¹ του, που είναι μάλιστα αφιερωμένη στον Ρήγα.

Όσον αφορά τώρα, πως τάχα ο Ρήγας ήταν εναντίον των προυχόντων και άρα καταδικασμένο το επαναστατικό κίνημά του, μια και δεν θα είχε την υποστήριξή τους και την οικονομική στήριξή τους, όπως διαπιστώνεται από τα έργα του, ο Ρήγας απεναντίας θα είχε λάβει υπόψιν του την σημασία της συμμετοχής των προυχόντων. Συγκεκριμένα, στην *Επανασταστική του Προκήρυξη*²² με νόημα τονίζει, πως πρέπει ο καθένας να είναι εξασφαλισμένος για την περιουσία του και για τον ακεραιότητα του εαυτού του. Χαρακτηριστικά παρατηρεί ότι «...κανένας, οποιασδήποτε τάξεως και θρησκείας, δεν είναι σίγουρος μήτε δια την ζωήν του, μήτε δια την τιμήν του, μήτε δια τα υποστατικά του. Ο πλέον ήσυχος, ο πλέον αθώος. Ο πλέον τίμιος πολίτης κινδυνεύει κάθε στιγμήν να γίνη ελεεινή θυσία της τυραννικής φαντασίας, ή των αγρίων τοποτηρητών και αναξίων μεγιστάνων του Τυράννου». Επίσης, στον *Θούριο* του, διεκτραγωδεί την κατάσταση της αβεβαιότητας για την ζωή και την περιουσία των χριστιανών και των μωαμεθανών:

*Ανδρείοι καπετάνοι, παπάδες, λαϊκοί,
σκοτώθηκαν, κι' αγάδες, με άδικον σπαθί,
κι αμέτρητ' άλλοι τόσοι, και Τούρκοι και Ρωμιοί,
ζωήν και πλούτον χάνουν, χωρίς καμμιά 'φορμή», (στίχ. 17-20).*

Κι' αυτήν την ασφάλεια και εμπιστοσύνη, ο Ρήγας τόνιζε πως θα τους την εξασφάλιζε μόνο η δημοκρατική του πολιτεία, που θα προέκυπτε μετά την επανάσταση του.

Β'. Σχέδιο για την εφαρμογή και επικράτηση της επανάστασης

Η δεύτερη ενότητα του επαναστατικού σχεδίου του Ρήγα περιλάμβανε την εφαρμογή της επαναστάσεώς του, με σκοπό την απελευθέρωση των σκλαβωμένων από την τυραννία και την δημιουργία μετά την επικράτησή της μιας νέας καταστάσεως, της *Νέας Πολιτικής Διοικήσεως*, όπου θα υπήρχε ελευθερία, ισονομία, δημοκρατία, ανεξιθρησκεία, σεβασμός των *Δικαίων του Ανθρώπου*.

Για την εφαρμογή του επαναστατικού του σχεδίου, ο Ρήγας σκέφτεται πως απαραίτητο στοιχείο για την επιτυχία είναι η **στρατιωτική εκπαίδευση** των υπόδουλων, που θα πρέπει να γίνει σύμφωνα με τις ισχύουσες σύγχρονες απόψεις της πολεμικής τέχνης. Γνώριζε καλά ο Ρήγας ότι οι επαναστατημένοι λαοί δεν θα μπορούσαν να αντιπαραταχθούν στο στρατό του σουλτάνου, αν δεν ήταν εξασκημένοι στην σύγχρονη πολεμική τέχνη. Έτσι, μέσα στην σημαντική χρονιά του 1797, ο Ρήγας μεταφράζει ένα εγχειρίδιο πολεμικής τέχνης του Αυστριακού στρατάρχη von Khevenhüller (1683-1744) και το τυπώνει με τον τίτλο *Στρατιωτικόν Εγκόλλπιον*²³ με σκοπό να χρησιμοποιηθεί για την στρατιωτική εκπαίδευση των

²¹ Βλ. Ανώνυμος του Έλληνας, *Ελληνική Νομαρχία, ήτοι λόγος περί ελευθερίας*, Εν Ιταλία 1806, «Βιβλίο τέταρτο. Οι συνεργοί της τυραννίας», 'Κάλβος'', Αθήνα 1968, σελ. 98 κ. εξ.

²² Ρήγα Βελεστινλή, *Τα Επαναστατικά*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστινού-Ρήγα, επιμ. Δημ. Καραμπερόπουλου, με την προσθήκη ευρετηρίου, Αθήνα 1994, σελ. 16.

²³ Το βιβλίο αυτό του Ρήγα δεν κυκλοφόρησε διότι κατασχέθηκε από την Αυστριακή Αστυνομία. Ό,τι γνωρίζουμε είναι γνωστό από τα ανακριτικά έγγραφα των Λεγρών, ό. π. σελ. 67, όπου αναγράφεται ότι το «περί στρατιωτικόν κανόνων πραγματευόμενον έργον το επιγραφόμενον 'ο στρατάρχης

Ελλήνων, που στην πλειονότητά τους ήταν άπειροι στον πόλεμο. Δυστυχώς, δεν έχει βρεθεί μέχρι τώρα αντίτυπο αυτής της μετάφρασης και έκδοσης γιατί κατασχέθηκαν από την Αυστριακή Αστυνομία. Και όσα ξέρουμε για το *Στρατιωτικό Εγκόλπιο*, τα γνωρίζουμε από τα ανακριτικά έγγραφα των Λεγρών και Αμάντου.

Για το πόσο σημαντική ήταν αυτή η ενέργεια του Ρήγα, να μεταφράσει δηλαδή και να τυπώσει το βιβλίο με την σύγχρονη πολεμική τέχνη, δείχνεται από το τι διατυπώνει ο Ανώνυμος ο Έλληνας στην *Ελληνική Νομαρχία*²⁴ του, στα 1806, μόλις οκτώ χρόνια μετά το μαρτύριο του Ρήγα. Χαρακτηριστικά γράφει ότι «*Των αρμάτων η επιστήμη είναι διεξοδικωτάτη και χρειάζεται έν πόνημα όχι μικρόν περί αυτής, δια το οποίον οι νυν Έλληνες μεγάλην χρείαν έχουσι και άμποτες κανέννας φιλογενής να το κατορθώση, δια να μαθωσιν όλοι, πόσον η τέχνη του πολέμου είναι μεγάλη*». Κι' ο Ρήγας είχε την προνοητικότητα να το εκδώσει, ήδη, στα 1797, γιατί ως πραγματικός επαναστάτης και ηγέτης, γνώριζε ακριβέστατα την αναγκαιότητά του. Γι' αυτό στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της φυσιογνωμίας του αναφέρεται πως ήταν και στρατιωτικός νους.

Σχετικά τώρα με το **στρατιωτικό μέρος του επαναστατικού του σχεδίου**, διαπιστώνεται από τα ανακριτικά έγγραφα Λεγρών και Αμάντου²⁵ ότι ο Ρήγας Βελεστινλής σχεδίαζε την έναρξη της επανάστασής του από τις περιοχές της Μάνης, όπου βρίσκονταν οι εμπειροπόλεμοι Μανιάτες. Μετά θα προχωρούσε να ελευθερώσει την υπόλοιπο Πελοπόννησο και με την παράλληλη στρατιωτική εκπαίδευση των υπόδουλων θα βιάδιζε προς την Ήπειρο, όπου ανθούσε το άλλο μέρος του εμπειροπόλεμου ελληνικού πληθυσμού, οι Σουλιώτες²⁶. Από εκεί θα προχωρούσε, σε τούξο, να επαναστατήσει και να ελευθερώσει την υπόλοιπο Ελλάδα και τις άλλες Βαλκανικές περιοχές της Αλβανίας, Σερβίας, Βουλγαρίας, Βλαχίας.

Ο Ρήγας στήριζε την επανάστασή του στις ντόπιες, γηγενείς δυνάμεις των σκλαβωμένων κι όχι στη βοήθεια των μεγάλων της εποχής του, κάτι που έχει τεκμηριώσει θαυμάσια στις μελέτες του ο καθηγητής Νικόλαος Πανταζόπουλος²⁷. Ο Ρήγας γνώριζε ότι οι ξένες δυνάμεις ενδιαφέρονται για τα συμφέροντά τους κι' όχι για τα συμφέροντα των σκλαβωμένων. Νωπές θα ήταν στον Ρήγα οι εμπειρίες από τα Ορλωφικά και ακόμη πιο νωπές οι συνθήκες του Σιστόβ²⁸, του 1791, μεταξύ του σουλτάνου και της Αυστρίας και του Ιασίου, 1792, μεταξύ του σουλτάνου και της Ρωσίας.

Σχετικά, όμως, με την έναρξη της επανάστασης του Ρήγα, ότι δηλαδή ήταν εφαρμόσιμο το σχέδιο του, αποδεικνύεται με την επανάσταση, αργότερα, του 1821, που άρχισε από την Πελοπόννησο, τη Στερεά Ελλάδα και σιγά-σιγά επεκτάθηκε

Κεβενχόλλερ» είχε και κείμενο καθώς και άσματα. Επίσης, τα έγγραφα του Αμάντου, ό. π., σελ. 165 και 185, όπου αποκαλείται «*Εγκόλπιο*» το οποίο περιείχε «*τους πολεμικούς κανονισμούς*».

²⁴ Βλ. Ανώνυμου του Έλληνα, *Ελληνική Νομαρχία, ήτοι λόγος περί ελευθερίας*, Εν Ιταλία 1806, εκδ. «Κάλβου», Αθήνα 1968, σελ. 34. Μάλιστα, ο συγγραφέας αφιερώνει την έκδοση «*εις τον τύμβον του Μεγάλου και Αειμνήστου Έλληνα Ρήγα, του υπέρ της σωτηρίας της Ελλάδος εσφαγιασθέντος*».

²⁵ Βλ. Αμ. Λεγρών, *Ανέκδοτα έγγραφα...*, ό.π., σελ. 11, 71 και Κων. Αμάντου, *Ανέκδοτα έγγραφα...*, ό.π., σελ. 155 και 179.

²⁶ Χαρακτηριστικά διερωτάται ο Ρήγας στον Θούριό του μέχρι τότε θα μένουν ανδραναίς οι εμπειροπόλεμοι πληθυσμοί των Μανιατών και Σουλιωτών, για να τούς ωθήσει στον πραγματικό επαναστατικό αγώνα που ετοιμάζε:

«Σουλιώτες και Μανιάτες, λιοντάρια ζακουστά,

ώς τότε στες σπηλιές σας κοιμάσθε σφαλιστά;», (*Θούριος*, στιχ. 63-64)

²⁷ Νικ. Πανταζόπουλου, *Μελετήματα για τον Ρήγα Βελεστινλή*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 1994.

²⁸ Ο Ρήγας, μάλιστα, σημειώνει στη Χάρτα του, (φύλλο 11, στην Βουλγαρία πλησίον του Δουνάβεως ποταμού), με τα σύμβολα της ειρήνης «Οίσκος. Συστόβ 1791», τη γενομένη συνθήκη ειρήνης μεταξύ Αυστρίας και Οθωμανικής Πύλης.

βορειότερα και τελικά επικράτησε. Αντίθετα, απέτυχε, ως γνωστόν, η επανάσταση στις Παραδουνάβιες περιοχές, στις οποίες ο Ρήγας ζούσε και τις γνώριζε καλά. Αλλά ως στρατιωτικός νους γνώριζε άριστα ότι δεν θα είχε επιτυχία η έναρξη της επανάστασης του από εκείνα τα μέρη, γι' αυτό μάλλον δεν θα ήθελε να την ξεκινήσει από εκείνα τα μέρη.

Το επαναστατικό, όμως, σχέδιο του Ρήγα δεν σταματούσε στην έκρηξη της επανάστασης, όπως συνήθως συμβαίνει στις εξεγέρσεις. Προχωρούσε και στην εδραίωσή της, στις περιοχές που θα ελευθέρωνε από την Οθωμανική τυραννία, δημιουργώντας νέο πολιτειακό καθεστώς, τη *Νέα Πολιτική Διοίκηση*. Ο Ρήγας έδινε μεγάλη σημασία στο τι θα γίνει αμέσως μετά τη στρατιωτική νίκη. Πίστευε ότι η αναρχία είναι μορφή τυραννίας, όπως το τονίζει και στο *Θούριό*²⁹ του. Για τον λόγο αυτό ετοίμασε το Σύνταγμά του, για να είναι το κράτος έτοιμο, μετά την στρατιωτική νίκη, να διοικηθεί με ένα συγκεκριμένο δημοκρατικό Σύνταγμα. Ο Ρήγας μετέφρασε από τα Γαλλικά τη *Νέα Πολιτική Διοίκηση*, που περιέχει την *Επαναστατική Προκήρυξη*, τα *Δίκαια του Ανθρώπου*, και το Σύνταγμα, όπου, ωστόσο, προσέθεσε στο Γαλλικό πρότυπο και πολλά δικά του κείμενα³⁰, τα οποία δείχνουν την πρωτοποριακή πολιτική σκέψη του, στην εδραίωση και οργάνωση του κράτους του.

Ο Ρήγας στήριζε τη νέα πολιτική κατάσταση στη δημοκρατία και όχι στην κληρονομική εξουσία. Μάλιστα καταχωρίζει και διατάξεις³¹ για την προάσπιση της δημοκρατίας από τους εχθρούς της, οι οποίοι θα επιχειρούσαν να την καταλύσουν. Ήθελε να δημιουργήσει μια νέα τάξη πραγμάτων στο Βαλκανικό χώρο με την εφαρμογή του δημοκρατικού Συντάγματος και των *Δικαίων του ανθρώπου*. Για το κράτος του, εξάλλου, εκτύπωσε και τη *Χάρτα* του. Ήθελε να έχει έτοιμο ένα χάρτη του χώρου, που θα λευτέρωνε και θα δημιουργούσε τη δημοκρατία του, με τις επαρχίες και τις τοπαρχίες της. Η *Χάρτα* του θα ήταν ένα βοηθητικό εργαλείο της *Νέας Πολιτικής Διοικήσεως* του, του Συντάγματός του, όπως διατυπώνεται στα πρόσφατα αποτελέσματα της έρευνά μας³², μετά την ενασχόληση μας με την επανέκδοση της *Χάρτας* και τη σύνταξη του ευρετηρίου των ονομάτων της.

Συμπέρασμα

Συνοπτικά παρουσιάστηκε το επαναστατικό σχέδιο του Ρήγα, το οποίο ήταν μεθοδικά οργανωμένο και διακρίνεται σε δύο ενότητες:

A). Στην προετοιμασία της επανάστασης με την ανύψωση του ηθικού των υπόδουλων και τη δημιουργία, με τον επαναστατικό *Θούριό* του, της επαναστατικής τους διάθεσης για πόλεμο.

B). Στην εφαρμογή τους επαναστατικού του σχεδίου με την εκπαίδευση των σκλαβωμένων στην πολεμική τέχνη, την έναρξη της Επανάστασης στους

²⁹ «Γιατί κ' η αναρχία ομοιάζει την σκλαβιά», *Θούριος*, 1797, στίχ. 27. Ο Ρήγας διατυπώνει την πολιτική του αντίληψη σχετικά με την αναρχία, της οποίας οι πολιτικές αντιλήψεις σέ όλες τις εποχές εκφράζονται από ανθρώπους, οι οποίοι θέλουν μόνο να γκρεμίσουν, αλλά δεν χτίζουν, δεν προτείνουν ένα συγκεκριμένο πολιτικό πρόγραμμα. Ο Ρήγας το αποτόλμησε, πρότεινε και επιχείρησε να το εφαρμόσει, γι' αυτό και κατατάσσεται στις μεγάλες φυσιογνωμίες του Βαλκανικού χώρου.

³⁰ Στη δίγλωσση έκδοση Γαλλικά-Ελληνικά του Συντάγματος του Ρήγα, που ετοιμάζεται από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα θα φανούν ξεκάθαρα οι προσθήκες του Ρήγα.

³¹ Βλ. *Δίκαια του Ανθρώπου*, άρθρο 35.

³² Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλου, «Η Χάρτα της Ελλάδος του Ρήγα. Τα πρότυπά της και νέα στοιχεία», στο *Η Χάρτα του Ρήγα*, επανέκδοση από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 1998. Επίσης, Δημ. Καραμπερόπουλου, «Η 'Νέα Πολιτική Διοίκησης' και η 'Χάρτα της Ελλάδος' του Ρήγα. Μα νέα ανάγνωση», ανακοίνωση στο Διεθνές Συνέδριο *Ο Ρήγας και η εποχή του*, Βελεστίνου-Βόλος 10-13 Σεπτεμβρίου 1998, υπό έκδοση από ΚΝΕ/ΕΙΕ.

εμπειροπόλεμους πληθυσμούς των Μανιατών και Σουλιωτών και την επέκτασή της στην υπόλοιπη Ελλάδα και τους άλλους Βαλκανικούς λαούς. Με την δημιουργία στη συνέχεια της *Νέας Πολιτικής Διοικήσεως*, του νέου Δημοκρατικού πολιτεύματος για να κυβερνώνται δημοκρατικά και ελεύθερα οι λαοί που βρίσκονταν μέσα σ' αυτήν την πολιτεία, χωρίς εξαίρεση γλώσσας και θρησκείας.

Ένα όραμα του Ρήγα Βελεστινλή, που τότε δεν ολοκληρώθηκε γιατί η προδοσία ανέκοψε τη δράση του, αλλά όμως όσο περνά ο καιρός διαπιστώνεται πως μπορεί να γίνει πραγματικότητα.